

20. Rīgas svārstmigrācijas areāla attīstība

Jānis Krūmiņš, Toms Skadiņš, Māris Bērziņš,
Margarita Kairjaka, Gvido Seki (*Guido Sechi*)

Ievads

Paaugstināta iedzīvotāju ģeogrāfiskā mobilitāte izpaužas ne vien kā migrācija pastāvīgās dzīvesvietas maiņas gadījumā, bet arī ikdienas un iknedēļas svārstmigrācijas veidā. Šāda regulāra cilvēku pārvietošanās atspoguļo gan pētāmās teritorijas apdzīvojumu un transporta sistēmu, gan ekonomikas struktūru un darba tirgus īpatnības, gan arī iedzīvotāju sastāvu. Tāpat svārstmigrācija darbojas kā process, kas palīdz skaidrot dažādu ģeogrāfiskās telpas vienību funkcionālo saikni. Šo funkcionālo teritoriju daudzveidība parāda ar darbu, izglītību, pakalpojumiem un brīvo laiku saistītās cilvēku dzīves norises, kas mūsdienās nav iedomājamas bez iedzīvotāju pārvietošanās. Iedzīvotāju ikdienas darba un mācību svārstmigrācija ir nozīmīgs ģeogrāfiskās mobilitātes veids Latvijā. Kā liecina statistikā apkopotie darba mobilitātes rādītāji, šāda veida kustība pārsniedz iekšzemes migrācijas apjomus. Līdzīga tendence vērojama arī darbaspēka apsekojuma rezultātos dažādās ES valstīs (Annual Report, 2017).

Visintensīvākās svārstmigrācijas plūsmas ir saistītas ar lielpilsētām, kam raksturīga augstākā nodarbinātības, izglītības, valsts pārvaldes un citu pakalpojumu koncentrēšanās. Tādējādi tieši lielpilsētu funkcionālā nozīmīguma dēļ tām raksturīgas arī izteiktas migrācijas plūsmas no pilsētas uz piepilsētu, kas suburbanizācijas procesa veidā sekmē pārmaiņas gan iedzīvotāju sastāvā un izvietojumā, gan apdzīvojumā. Tas veicina nepieciešamību pēc lietišķiem pētījumiem piepilsētas zonu un aglomerāciju funkcionālo areālu noteikšanai, izmantojot galvenokārt ar svārstmigrāciju saistītus indikatorus.

Līdzšinējie pētījumi parāda ģeogrāfiskās mobilitātes svarīgo nozīmi piepilsētas zonu attīstībā. Latvijas apdzīvojuma struktūrā galvaspilsētai ir liela loma. Rīga ir ne tikai lielākā apdzīvotā vieta, bet arī visas valsts apdzīvojuma sistēmas centrs. Pilsētas politiskās un ekonomiskās attīstības, kā arī pakalpojumu nodrošināšanas un nodarbinātības iespējas sniedzas pāri administratīvajām, bet atsevišķos gadījumos – arī valsts robežām. Rīga ir Baltijas valstu lielākā pilsēta un vēsturiski veidojusies kā nozīmīgs Baltijas apdzīvojuma centrs.

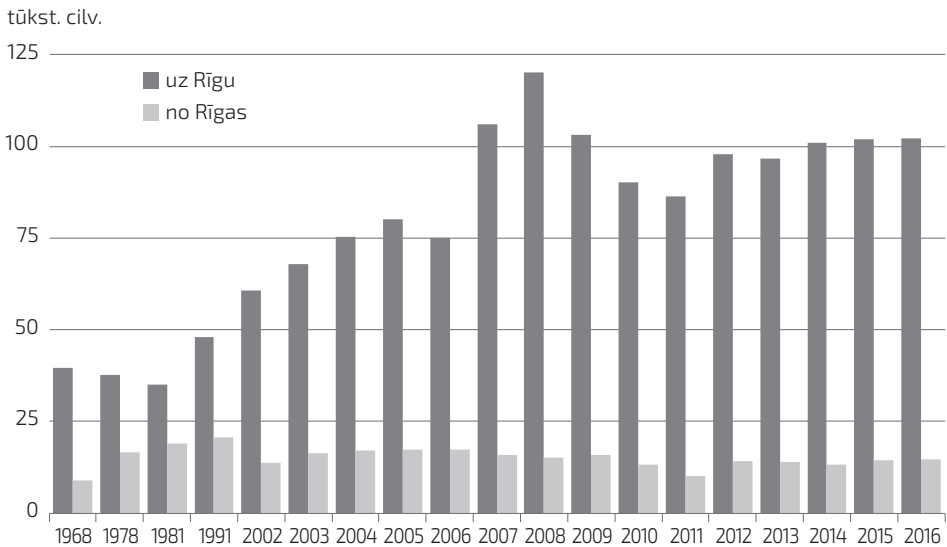
Rīgas nozīme apdzīvojumā un ar galvaspilsētu saistītās darba svārstmigrācijas plūsmas

Latvijas apdzīvojuma struktūrā liela nozīme ir tās galvaspilsētai Rīgai, kas ir valsts apdzīvojuma sistēmas centrs un lielākā apdzīvotā vieta Latvijā. Pēc LR CSP datiem, 2018. gada sākumā galvaspilsētā dzīvoja 638 tūkst. jeb 32,98% no visiem valsts iedzīvotājiem. Kopš neatkarības atgūšanas 1991. gadā pilsētas iedzīvotāju skaits piedzīvojis pakāpenisku samazinājumu, neskatoties uz Rīgas milzīgo lomu valsts apdzīvojuma sistēmas un iedzīvotāju izvietojuma noteikšanā. Tomēr pilsētas funkcionālā nozīme nav zudusi. Tas skaidrojams ar galvaspilsētu saistītajām starpvalstu, kā arī iekšzemes migrācijas plūsmām no attālākajiem Latvijas reģioniem. Tāpat pilsēta piesaista arī zīmīgu skaitu darba un mācību svārstmigrantu no citiem Latvijas reģioniem – īpaši no tuvajām Pierīgas pašvaldībām.

Galvaspilsēta ir politiskās ietekmes, ekonomiskās attīstības, nodarbinātības, kā arī visu veidu pakalpojumu centrs, kura funkcionālās robežas sniedzas pāri administratīvajām, bet atsevišķos gadījumos – arī valsts robežām. Rīgai un tai apkārtesošajām teritorijām jau izsenis raksturīga kopīga savstarpējās mijiedarbības vēsture, kas līdz 19. gadsimta beigām vairāk izpaudās kā pilsētas īpašumtiesības uz lauku un meža teritorijām, kuras atrodas ārpus pilsētas robežām. Šie īpašumi galvenokārt tikuši izmantoti, lai nodrošinātu pilsētniekiem nepieciešamo pārtikas preču sagādi, kā arī tie aktīvi tikuši nomāti, mainīti vai pārdoti. Sākot ar 19. gadsimta beigām, Rīgai piederošās lauku teritorijas pakāpeniski tika administratīvi nodalītas no pilsētas pārvaldes, saglabājot savas īpašumtiesības vien uz meža zemēm.

Mūsdienās galvaspilsētas īpašais funkcionālais statuss attiecībā pret teritorijām ārpus tās administratīvajām robežām izpaužas kā augsta dažāda veida aktivitāšu koncentrēšanās pilsētā, kas piesaista svārstmigrācijas plūsmas. Tieši ar Rīgu saistāmas lielākās darba un mācību svārstmigrācijas plūsmas no pārējiem Latvijas reģioniem. Rezultātā pieaug ikdienas mobilitātes plūsmu daudzveidība pilsētā un tās tuvumā, veidojot vienotu funkcionālu svārstmigrācijas tieses areālu.

Svārstmigrācijas intensitāte šādā areālā ir atkarīga no darbavietu un mājokļu nodrošinājuma, izvietojuma un sasniedzamības, kā arī no autoceļu un dzelzceļa infrastruktūras attīstības pakāpes. Raksturīgs šādas telpiskās struktūras piemērs Latvijā ir Rīgas aglomerācija, kas ir lielākais šāda veida funkcionālais areāls Baltijā. Latvija ir ģeogrāfiski neliela valsts, un Rīgas sasniedzamība nosaka to, ka galvaspilsētu darbam un mācībām izvēlas arī attālāku reģionu iedzīvotāji, kas nevēlas mainīt savu pastāvīgo dzīvesvietu. To sekmē gan Rīgas novietojums un attālums salīdzinājumā ar citām apdzīvotajām vietām, gan arī darbavietu salīdzinoši neliels skaits ārpus Rīgas. Uz galvaspilsētas saikni ar pārējo teritoriju norāda svārstmigrācijas plūsmu apjomi (20.1. attēls).



20.1. attēls. Nodarbināto iedzīvotāju darba svārstmigrācijas plūsmas uz Rīgu un no tās dažādos gados

Avots: autoru izveidots, izmantojot LR CSP iedzīvotāju darbaspēka apsekojuma datus.

Svārstmigrācijas plūsmas uz Rīgu, līdzīgi kā iekšzemes migrācijas plūsmu apjoma dinamiku, iespējams nodalīt vairākos posmos, kas lielā mērā ir saistāmi arī ar Rīgas ietekmes areāla attīstību. Kopš 1991. gada, mainoties valsts politikajai iekārtai un iedzīvotāju sociālekonomiskajai situācijai, palielinājās arī iedzīvotāju svārstmigrācijas apjomi uz galvaspilsētu. Kā liecina CSP dati par iedzīvotāju darbaspēka apsekojumu, vislielākais ikdienas svārstmigrācijā (uz Rīgu) iesaistīto nodarbināto skaits bija pirms ekonomiskās krīzes, respektīvi, 2007. un 2008. gadā. Pēdējā no tiem darba svārstmigrantu skaits pārsniedza 120 tūkst. iedzīvotāju, kas ir 2,5 reizes vairāk nekā uzreiz pēc neatkarības atjaunošanas 1991. gadā.

Krīzes gados darba svārstmigrācija piedzīvoja pakāpenisku samazinājumu, jo pieauga bezdarba līmenis arī galvaspilsētā. Tādējādi nelabvēlīgās darba tirgus situācijas dēļ gan galvaspilsētā, gan citos valsts reģionos krasi samazinājās darbavietu skaits, sekmējot starptautiskās migrācijas plūsmu apjomu pieaugumu. Pēc krīzes beigām 2012. gadā darba svārstmigrantu skaits pakāpeniski sāka pieaugt un stabilizēties, no 2014. līdz 2016. gadam pietuvojoties pirmskrīzes gados novērotajam svārstmigrantu skaitam. Starpreģionu griezumā tieši plūsmas no Pierīgas ir visapjomīgākās.

Starpreģionu līmenī visaugstākā svārstmigrācijas intensitāte un ievērojamākās plūsmas ir starp Rīgu un Pierīgu. No 2002. līdz 2016. gadam aptuveni 60–70% no visiem darba svārstmigrantiem, kas devās uz Rīgu, dzīvoja Pierīgā.

Tas skaidrojams ar Rīgas ietekmi, ciešām funkcionālajām saiknēm starp galvaspilsētu un Pierīgas pašvaldībām, kā arī transporta infrastruktūras attīstību un ērto Rīgas sasniedzamību. Arī lielākā daļa svārstmigrantu no citiem reģioniem dodas darbā uz Rīgu, tomēr šeit nav raksturīgi tik lieli plūsmu kopapjomi kā Pierīgai, tas skaidrojams ar citu reģionālas nozīmes pilsētu tuvumu un lielāku attālumu līdz Rīgai. No 2014. līdz 2016. gadam Pierīgas svārstmigranti uz Rīgu veidoja 68,1% no plūsmu kopapjoma. Citiem reģioniem attiecīgi bija raksturīga ievērojami zemāka plūsmu intensitāte. Aptuveni 16,3% visu darba svārstmigrantu, kas brauca uz Rīgu, bija no Zemgales, bet 7,5% – no Vidzemes, 5,1% – no Kurzemes, 3% – no Latgales.

Saskaņā ar CSP veikto apsekojumu par svārstmigrantiem tajā tiek uzskaitītas personas, kas pārskata nedēļā bija 15–74 gadus vecas un pamatdarbā strādāja citas pašvaldības teritorijā. Tādējādi pie svārstmigrantu grupas tiek pieskaitīti arī tie, kas ir deklarēti citā pašvaldībā, bet darba gaitās dodas uz Rīgu (uz visu nedēļu). Šādas uzskaites īpatnības daļēji izskaidro to, kāpēc ar galvaspilsētu saistītie svārstmigrācijas apjomi ir ievērojami lielāki, nekā tas ir iekšzemes migrācijas gadījumā. CSP apsekojums sniedz informāciju par darba svārstmigrācijas plūsmu apjomiem reģionu līmenī. Salīdzinājumam – 2007. gadā publicētajā pētījumā par darbaspēka mobilitāti Latvijā secināts, ka aptuveni piektdaļa no pilna laika nodarbinātajiem ir iesaistīti svārstmigrācijā starp pašvaldībām (Krišjāne u. c., 2007), apstiprinot to, ka darba svārstmigrācija Latvijā ir ļoti nozīmīgs ģeogrāfiskās mobilitātes veids.

Kopējām svārstmigrācijas plūsmām no Rīgas tradicionāli ir raksturīgi daudz mazāki apjomi, kas skaidrojami ar mazāku darbavietu nodrošinājumu un vidējā atalgojuma atšķirībām starp Rīgu un citām pašvaldībām. No 2002. līdz 2016. gadam svārstmigrantu kopskaits no Rīgas uz citiem reģioniem bijis vairāk nekā 6 reizes mazāks nekā pretējā virzienā. Augstākais svārstmigrantu skaits no Rīgas bija no 2004. līdz 2006. gadam (ap 17 tūkst. katru gadu), bet zemākais – ekonomiskās krīzes laikā 2011. gadā, kad citās Latvijas pašvaldībās strādāja ap 10 tūkst. Rīgas iedzīvotāju.

Ikdienas mācību svārstmigrācijai raksturīgas līdzīgas iezīmes kā darba mobilitātei, jo apdzīvojuma centros pastāv ne vien plašas nodarbinātības iespējas, bet arī daudzveidīgāks izglītības iestāžu nodrošinājums. Latvijas mērogā tās galvaspilsēta Rīga ir zīmīgākais izglītības un zinātnes centrs, kas sniedz visplašākās izglītības iespējas valstī. Citas republikas pilsētas un lielākās novadu pilsētas uzskatāmas par reģionālas nozīmes izglītības centriem. Mācību svārstmigrācijas raksturs atšķiras galvenokārt pēc mobilitātē iesaistīto apgūstamā izglītības līmeņa. Pamatizglītību skolēni apgūst galvenokārt savas dzīvesvietas pašvaldības teritorijā, kamēr profesionālo un augstāko izglītību izglītojamie dodas iegūt ārpus pastāvīgās dzīvesvietas pašvaldības. Arī mācību mobilitātes galvenās plūsmas ir tendētas virzienā uz Rīgu, augstāko intensitāti sasniedzot Pierīgas reģionā.

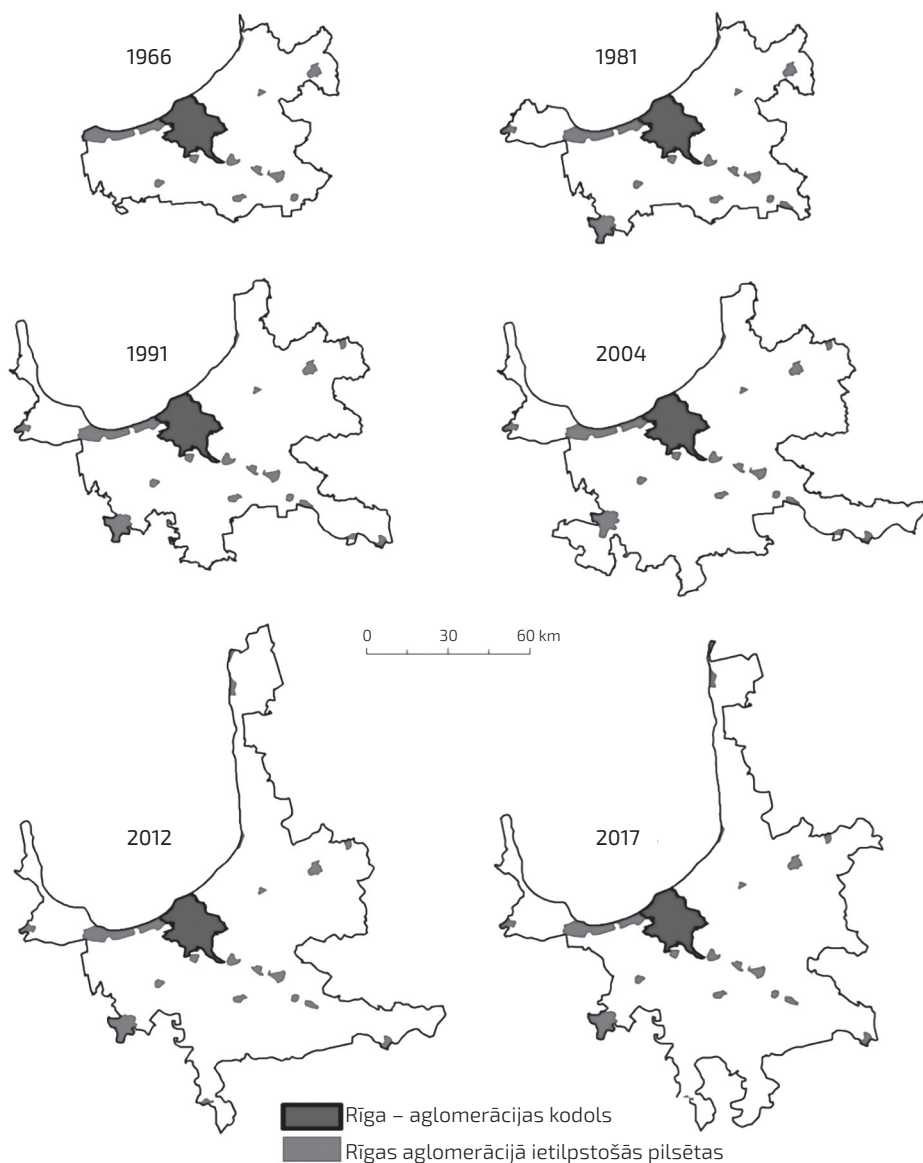
Rīgas aglomerācijas vēsturiskā attīstība

Rīgas aglomerācijas attīstība laika gaitā saistāma ar dažādām politiskām, ekonomiskām un sociālām pārmaiņām. Tādējādi aglomerācija veidojusies un attīstījusies ap Rīgu kā galveno administratīvo, apdzīvojuma un ekonomiskās attīstības centru. Tas noteicis aglomerācijas telpiski funkcionālo struktūru, kā arī ietekmējis iedzīvotāju migrācijas un svārstmigrācijas plūsmas. Tieši ar galvaspilsētu saistīto svārstmigrācijas plūsmu apjoms un struktūras dinamika nošķir Rīgas aglomerācijas veidošanos un attīstību.

Pirmoreiz Rīgas aglomerācija definēta 20. gadsimta vidū, nosakot galvaspilsētas ietekmes zonu un piemērojot ekonomiskās rajonēšanas principus apdzīvoto vietu attīstības plānošanā (Филимоненко, 1991). Attīstoties un paplašinoties Rīgas piepilsētas zonai, Jūrmala un citas Rīgai tuvākās apdzīvotās vietas veidoja vienotu funkcionālu teritoriju – aglomerāciju (Bauls et al., 1996). Šajā laika posmā aizsākās svārstmigrācijas pētījumi par iedzīvotāju darba un mācību mobilitāti Rīgas aglomerācijā (Bauls, 1978). Tie ļāva noteikt iedzīvotāju svārstmigrācijas intensitāti un funkcionālās saiknes starp dažādām apdzīvotajām vietām Rīgas aglomerācijā. Sākotnēji tika uzskatīts, ka aglomerācija veido vienlaidu teritoriju 60–70 km rādiusā ap Rīgu un ietver tajā esošās pilsētas un lauku apdzīvotās vietas (Филимоненко, 1991). Starp aglomerācijas apdzīvojuma centriem pastāvēja funkcionālās saiknes, kas izpaudās ekonomiskajos sakaros starp dažādiem rūpniecības un lauksaimniecības uzņēmumiem, kā arī iedzīvotāju mobilitātē. Tieši svārstmigrācijas pētījumi ļāva noteikt atšķirības aglomerācijas telpiski funkcionālajā struktūrā, izceļot divas pēc svārstmigrācijas intensitātes atšķirīgas aglomerācijas zonas (Bauls et al., 1996).

Rīgas aglomerācijas robežu noteikšanā vienmēr ievērots administratīvi teritoriālais dalījums, apdzīvoto vietu attālums līdz galvaspilsētai un svārstmigrācijas intensitāte (Филимоненко, 1991; Bauls et al., 1996). Noteicošie kritēriji lielākoties ir bijuši saistīti tieši ar svārstmigrācijas plūsmu virzieniem un intensitāti. Svārstmigrācijas plūsmu intensitāte vienmēr augstāka ir tiešā Rīgas tuvumā un samazinās līdz ar attālumu. To noteikusi gan piepilsētas apdzīvojuma un transporta tīkla attīstība, gan arī sabiedriskā transporta sistēmas daudzveidība un pieejamība. Tādējādi aglomerācijas ārējie robežpunkti lielā mērā sakrīt ar pasažieru elektrovilcienu maršruta galapunktiem – Tukumu, Jelgavu, Lielvārdi un Saulkrastiem (20.2. attēls). Svārstmigrācijas plūsmu apjomi tālāk aiz norādītajiem galapunktiem strauji saruka. Šo plūsmu intensitāti, līdzīgi dzelzceļam, ietekmē arī valsts nozīmes autoceļu tīkls, īpaši teritorijās autoceļu tuvumā. Turklāt svārstmigrācijas rādītāji bija zemāki tajās aglomerācijas apdzīvotajās vietās, kas bija sasniedzamas tikai pa zemākas nozīmes autoceļiem (Bauls u. c., 1996; Krišjāne, Bērziņš, 2009).

Aglomerācijas attīstību un teritorijas funkcionālo struktūru ietekmēja arī padomju periodam raksturīgā ekonomiskā plānošana. Piemēram,



20.2. attēls. Rīgas aglomerācijas attīstība

Avots: autoru izveidots, izmantojot LU Ģeogrāfijas un Zemes zinātņu fakultātes Cilvēka ģeogrāfijas katedras pētījumu datus.

Rīgas piepilsētā tika radīti vairāki zemāka ranga rūpniecības uzņēmumi. Līdz 1991. gadam Rīgas aglomerācijas saimniecisko struktūru veidoja dažādi ekonomikas sektori (ķīmijas, mašīnbūves, vieglās rūpniecības u. c. uzņēmumi), kas

importēja izejvielas, bet gatavo produkciju pārsvarā eksportēja tālāk uz citām PSRS republikām. Padomju periodā bija centieni ierobežot pārmērīgu Rīgas izaugsmi, mēģinot mazināt pilsētas lomu apdzīvojumā un ekonomikas struktūrā. Tomēr jaunu tautsaimniecības nozaru, piemēram, zinātnes un tehnoloģiju, attīstība tikai pastiprināja galvaspilsētas ietekmi. Pavisam Rīgas aglomerācijā 80. gadu sākumā saražoja 67,3% no Latvijas PSR rūpniecības kopprodukcijas, nodarbinot 67,1% rūpniecībā strādājošo (Филимоненко, 1991).

Kopš 1991. gada apdzīvojumā attīstību ietekmēja būtiskas politiskas, sociālās un ekonomiskas pārmaiņas. Mainoties apstākļiem un pārejot uz tirgus ekonomiku, apdzīvojumā attīstības politikas dokumentos akcentēta nepieciešamība virzīties uz policentrisku apdzīvojumā struktūru, kā arī mazināt reģionu nevienmērīgo attīstību. Rīgas aglomerācijas telpiski funkcionālā struktūra arī mainījās, un arvien izteiktāki kļuva mājokļu suburbanizācijas procesi. Piepilsētu dzīvesvietai izvēlējās gan iedzīvotāji ar augstākiem ienākumiem, gan arī tie, kas meklēja lētākus mājokļus un dzīves apstākļus (Krišjāne, Bērziņš, 2012). Postsociālisma apstākļos Rīgas aglomerācijas attīstībai bija raksturīgas šādas iezīmes:

- 1) salīdzinot ar padomju periodu, 90. gadu sākumā strauji samazinājās ikdienas mobilitātes plūsmas no Rīgas uz piepilsētas zonu, jo saruka piepilsētā esošo darbavietu skaits. Lielākās padomju kolektīvās saimniecības un rūpniecības uzņēmumi tika likvidēti;
- 2) daļa iedzīvotāju darbu atrada dzīvesvietas pašvaldībā, tāpēc samazinājās svārstmigrācija starp aglomerācijas pašvaldībām ārpus Rīgas. Svārstmigrācijas plūsmu struktūrā izteikti dominēja Rīga;
- 3) sarūkot darba iespējām piepilsētā, pieauga svārstmigrācijas plūsmas uz Rīgu. Daļa nodarbināto no Rīgai attālākām pašvaldībām uz darbu galvaspilsētā devās, paliekot tur visu darba nedēļu. Veidojās jauna svārstmigrantu grupa – nedēļas svārstmigranti;
- 4) sarūkot darba iespējām un pasliktinoties ekonomiskajai situācijai Latvijas reģionos, iedzīvotāji no mazpilsētām un lauku reģioniem pārcēlās uz piepilsētu, kur bija lētāki mājokļi un lielākas iespējas atrast darbu galvaspilsētā.

Piepilsētas apdzīvojumā attīstība suburbanizācijas rezultātā un svārstmigrācijas uz Rīgu intensitātes pieaugums veicināja šo procesu izpēti Rīgas aglomerācijā, precizējot tās robežas un nosakot svārstmigrācijas tieces areālus (Bauls u. c., 1999). Pētījumos allaž tiek izmantoti rādītāji, kas saistīti ar svārstmigrāciju un iedzīvotāju ekonomisko aktivitāti, piemēram, 2017. gadā bija šādi galvenie robežu noteikšanas rādītāji:

- 1) Rīgā strādājošo iedzīvotāju ienākuma nodokļa īpatsvars no pagasta kopējās iedzīvotāju ienākuma nodokļu summas;
- 2) iedzīvotāju darba svārstmigrācijas (uz Rīgu) apjoms un intensitāte;
- 3) iedzīvotāju darba svārstmigrācijas (no Rīgas uz pagastiem un pilsētām) apjoms un intensitāte.

Strīdīgo teritoriju definēšanai tiek izskatīti atsevišķi koriģējošie rādītāji, piemēram, sabiedriskā transporta nodrošinājums, iedzīvotāju darba svārstmigrācijas intensitāte uz Rīgu, skolu komplektēšanas areāli u. c.

Rīgas svārstmigrācijas areāla raksturojums

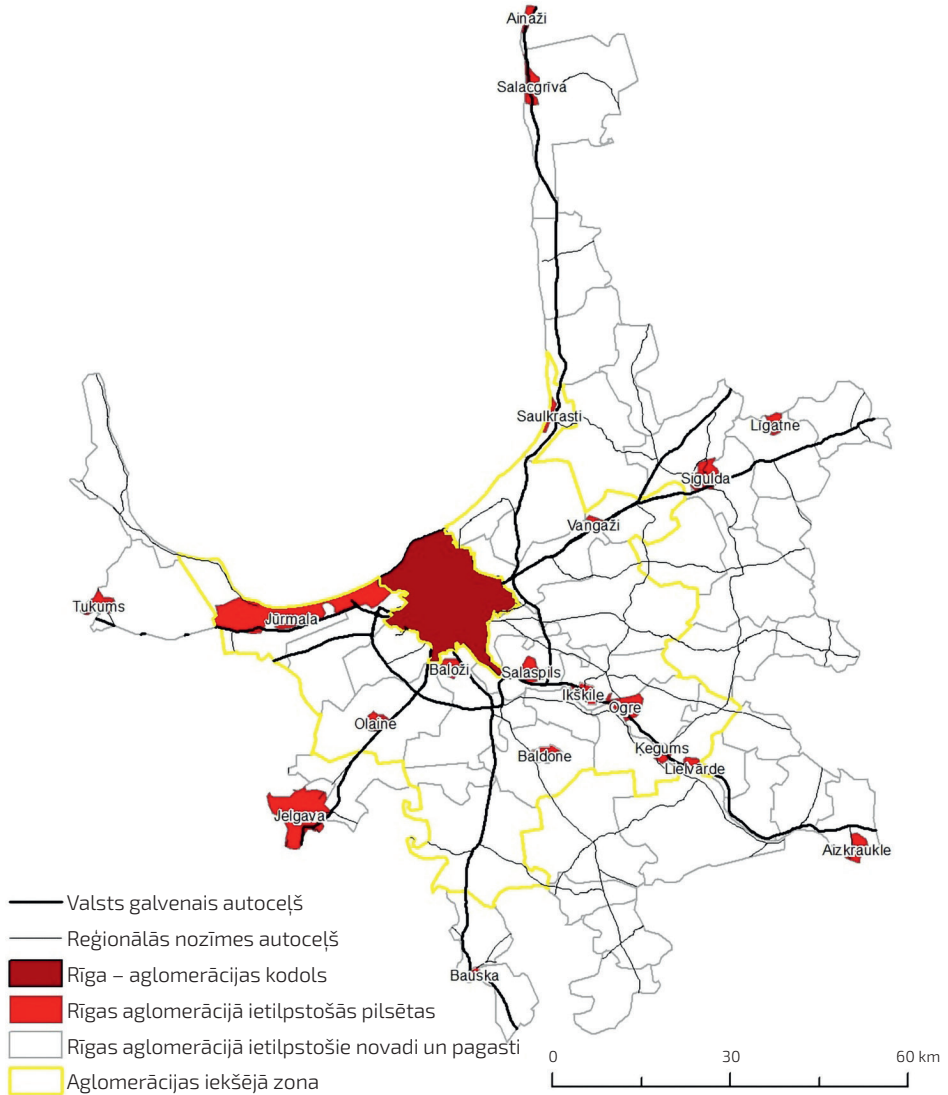
Kopš neatkarības atgūšanas Rīgas aglomerācijas robežas ir noteiktas vai precizētas kopskaitā 4 reizes – 1996., 2004., 2012. un 2017. gadā. Līdz pat 2017. gadam visu pētījumu rezultātos ir bijis redzams, ka pieaug Rīgas aglomerācijas platība, savukārt iedzīvotāju skaita izmaiņu tendences ir bijušas dažādas (20.1. tabula). Mūsdienās Rīgas aglomerācija aizņem 11,4% no Latvijas teritorijas un tajā dzīvo vairāk nekā puse valsts iedzīvotāju (55,2%).

Izvērtējot Rīgas aglomerācijas attīstības tendences, redzams, ka suburbinizācijas un transporta infrastruktūras attīstības rezultātā pieaug iedzīvotāju ikdienas mobilitātes apjomi. Tāpēc Rīgas aglomerācija paplašinājusies līdz 7454,1 km² jeb par 156 km², salīdzinot ar 2012. gadu (20.1. attēls). Salīdzinot ar 2004. gada pētījumu, būtisks teritorijas pieaugums saistīts ar Salacgrīvas novada pievienošanu Rīgas aglomerācijai. Valsts galvenā autoceļa A1 rekonstrukcija ļāvusi Rīgas svārstmigrācijas tieses areālam paplašināties līdz Igaunijas robežai. Jaunākajā pētījumā konstatēts arī aglomerācijas teritorijas sarukums attiecībā pret atsevišķām teritoriālām vienībām. Tas skaidrots ar Jelgavas nozīmes pieaugumu, piesaistot reģionālās svārstmigrācijas plūsmas un mazinot Rīgas ietekmi. 2017. gadā nozīmīgākais teritorijas pieaugums bijis aglomerācijas D un DA daļā, Rīgas ietekmes areālā iekļaujot vairākus Vecumnieku un Ogres novada pagastus. Tas arī skaidrojams ar transporta infrastruktūras attīstību un līdz ar to – mazāk pavadītu laiku ceļā uz darbavietu Rīgā.

20.1. tabula. Rīgas aglomerācijas iedzīvotāju skaita un platības izmaiņas

| | 1996 | 2004 | 2012 | 2017 |
|---------------------------|-----------|-----------|-----------|-----------|
| Platība | | | | |
| Pilsētās un pagastos | 5701,2 | 6 676,6 | 6 994,6 | 7 292,8 |
| Rīga | 307,2 | 307,2 | 303 | 303,8 |
| Kopā | 6008,4 | 6 983,8 | 7 297,6 | 7 596,6 |
| Iedzīvotāju skaits | | | | |
| Pilsētās un pagastos | 321 412 | 408 771 | 437 956 | 428 778 |
| Rīgā | 810 172 | 739 232 | 658 640 | 641 423 |
| Kopā | 1 131 584 | 1 148 003 | 1 096 596 | 1 070 201 |

Avots: autoru izveidots, izmantojot LR CSP datus.



20.3. attēls. Rīgas aglomerācijas teritorija 2017. gadā

Avots: autoru izveidots, izmantojot Ģeogrāfijas un Zemes zinātņu fakultātes Cilvēka ģeogrāfijas katedras materiālus.

Agglomerācijas ārējās robežas gan padomju periodā, gan arī pēc neatkarības atgūšanas noteikusi transporta infrastruktūras attīstība un sabiedriskā transporta pieejamība, tāpēc tai raksturīga radiāla forma (20.3. attēls). Savukārt aglomerācijas iekšējo struktūru nosaka tieši svārstmigrācijas intensitāte. Rīgas aglomerāciju veido kodols – Rīga, kā arī divas pēc svārstmigrācijas

intensitātes atšķirīgas zonas – iekšējā un ārējā aglomerācijas zona. Rīgai tuvāk esošajā iekšējā zonā atrodas 31 teritoriālā vienība, bet ārējā zonā – 38. Aglomerācijas zonās un tās veidojošajās teritoriālajās vienībās tieces intensitāte uz Rīgu ir atšķirīga. To nosaka teritorijas apdzīvojuma struktūra un apdzīvoto vietu sasniedzamība.

Mobilitātes procesos iesaistītais iedzīvotāju sastāvs ir svarīgs aspekts, kas norāda uz svārstmigrācijas areāla attīstību un suburbanizācijas procesa ietekmi uz apdzīvojuma pārmaiņām. Rīgas aglomerācijas kontekstā veikti vairāki pētījumi par iekšzemes migrācijā un svārstmigrācijā iesaistīto iedzīvotāju sastāvu. Šajos pētījumos tika izvērtēts to demogrāfiskais un sociālekonomiskais profils (Krišjāne et al., 2012), kā arī salīdzinātas mobilitātē iesaistītā iedzīvotāju sastāva atšķirības no neiesaistītajiem iedzīvotājiem (Bērziņš, 2011; Krūmiņš, Skadiņš, 2018), lai izvērtētu procesa ietekmi. Pēc 2014., 2015. un 2016. gada CSP darbaspēka apsekojuma datiem, to svārstmigrantu vidū, kas strādā Rīgā, bet dzīvo ārpus tās, lielākā daļa (58,5%) ir vīrieši un iedzīvotāji vecumgrupā no 25 līdz 44 gadiem (aptuveni 56%). Ievērojami zemākas ir jauniešu (15–24) un vecāka gadagājuma (55–74) iedzīvotāju darba svārstmigrācijas plūsmas uz Rīgu. Vairums svārstmigrācijā iesaistīto ir iedzīvotāji ar augstāko izglītību (aptuveni 45%). Lielākā daļa (21%) nodarbināto galvaspilsētā strādā pakalpojumu nozarē – tirdzniecībā, izmitināšanā un ēdināšanas uzņēmumos, arī transporta, uzglabāšanas, informācijas un komunikācijas pakalpojumu jomā (21%) un finanšu, apdrošināšanas, nekustamo īpašumu apsaimniekošanas, kā arī administratīvo pakalpojumu jomā (15%). Pēc profesionālās kvalifikācijas lielākā daļa (17%) svārstmigrantu Rīgā strādā vecākā speciālista vai speciālista (14%), vai pakalpojumu un tirdzniecības darbinieka profesijā (13%). Vismazāk darba svārstmigrantu vidū ir zemāk atalgoto profesiju pārstāvjiem – vienkāršajās profesijās strādājošajiem (6%) un kalpotājiem (6%).

Kopsavilkums

Latvijas apdzīvojuma struktūrā milzīga nozīme ir tās galvaspilsētai Rīgai, kas ir lielākā apdzīvotā vieta Latvijā un valsts apdzīvojuma sistēmas centrs. 2018. gada sākumā galvaspilsētā dzīvoja 638 tūkst. jeb aptuveni trešdaļa visu valsts iedzīvotāju. Neskatoties uz iedzīvotāju skaita samazinājumu pilsētā, tās funkcionālā nozīme nav zudusi.

Rīgas svārstmigrācijas areāla telpiski funkcionālā struktūra galvenokārt mainās suburbanizācijas procesa ietekmē. Gan Rīgas, gan attālāku valsts reģionu iedzīvotāji dzīvesvietas izvēlas sev pievilcīgā vidē ārpus galvaspilsētas, tajā pašā laikā iesaistoties darba vai mācību svārstmigrācijā uz to. Kopumā Rīgas aglomerācijas attīstībai ir raksturīgas vairākas iezīmes:

- 1) 20. gs. 90. gados strauji samazinājās darba svārstmigrācija no Rīgas uz piepilsētas zonu, tas skaidrojams ar darbavietu sarukumu piepilsētā;

- 2) daļa iedzīvotāju darbu atrada dzīvesvietas pašvaldībā, tāpēc samazinājās svārstmigrācija starp aglomerācijas pašvaldībām ārpus Rīgas;
- 3) pieauga svārstmigrācijas plūsmu intensitāte uz galvaspilsētu, tas skaidrojams ar Rīgas nozīmes palielināšanos darba un mācību svārstmigrācijas plūsmu struktūrā;
- 4) daļa iedzīvotāju, kas dzīvoja attālāk no Rīgas, devās darba gaitās uz Rīgu un mājās atgriezās nedēļas nogalē. Tādējādi veidojās jauna svārstmigrantu grupa – nedēļas svārstmigranti;
- 5) sarūkot darba iespējām un pasliktinoties ekonomiskajai situācijai Latvijas perifērijā, lauku novadu un mazpilsētu iedzīvotāji pārcēlās uz piepilsētu, kur bija lētāki dzīvokļi un lielākas iespējas atrast darbu.

Tāpat Pierīgas pašvaldības sekmēja dzīvojamās apbūves attīstību, veicinot piepilsētas apdzīvojamo vietu izplešanos un jaunu privātmāju ciematu rašanos. Šāda apdzīvojuma attīstība paātrināja svārstmigrācijas intensitātes pieaugumu Rīgas aglomerācijā.

Suburbanizācijas procesa rezultātā pieaug iedzīvotāju svārstmigrācijas intensitāte un aglomerācijas teritorija turpina paplašināties, 2017. gadā aizņemot 11,4% no valsts kopplatības un izmitinot areāla pašvaldībās vairāk nekā pusi (55,2%) Latvijas iedzīvotāju. Lai arī pastāv cieša saikne starp svārstmigrāciju un iekšzemes migrāciju, nosakot apdzīvojuma izvietojuma iezīmes, ikdienas mobilitātei nav tiešas ietekmes uz iedzīvotāju ataudzi Rīgas aglomerācijā un Latvijā.

Literatūra un avoti

- Annual Report on Intra-EU Labour Mobility in 2017 (2018) European Commission [https://ec.europa.eu/futurium/en/system/files/ged/2017_report_on_intra-eu_labour_mobility.pdf (06.07.2018.)].
- Bauls, A. (1978) Commuting in the Suburban Zones of Some Cities of the Latvian SSR. *Soviet Geography*, 19 (6): 406–415.
- Bauls, A., Krišjāne, Z., Melbārde, Z., Šķiņķis, P. (1996) *Aglomerācijas formēšanas faktori, noteikšanas kritēriji un Rīgas aglomerācijas izpētes analīze nacionālā plānojuma iespējamā modeļa izstrādāšanai*. Rīga: Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija.
- Bauls, A., Melbārde, Z., Šķiņķis, P. (1999) Rīgas aglomerācijas robežu noteikšana nepilnīgas informācijas apstākļos. *Folia Geographica*, 7: 85–93.
- Bērziņš, M. (2011) *Iedzīvotāju ģeogrāfiskās mobilitātes loma suburbanizācijas norisēs Latvijā: doktora darbs*. Rīga: LU Ģeogrāfijas un Zemes zinātņu fakultāte.
- Couch C., Leontidou, L., Arnstberg, K. O. (2007) Introduction: Definitions, Theories and Methods of Comparative Analysis. In: Couch, C., Leontidou, L., Petschel-Held, G. (eds.) *Urban Sprawl in Europe: Landscapes, Land-Use Change & Policy*. Oxford, Blackwell, pp. 3–38.
- Krišjāne, Z., Bērziņš, M. (2009) Commuting and the Deconcentration of the Post-socialist Urban Population: the Case of the Rīga Agglomeration. *Folia Geographica*, 14: 56–74.
- Krišjāne, Z., Bērziņš, M. (2012) Post-socialist Urban Trends: New Patterns and Motivations for Migration in the Suburban Areas of Riga, Latvia. *Urban Studies*, 49 (2): 289–306.

- Krišjāne, Z., Bērziņš, M., Ivļevs, A., Bauls, A. (2012) Who are the Typical Commuters in the Post-socialist Metropolis? The Case of Riga, Latvia. *Cities*, 29 (5): 334–340.
- Krišjāne, Z., Eglīte, P., Bauls, A., Lulle, A., Bērziņš, M., Brants, M., Cunska, Z., Ģedovska, I., Ivbulis, B., Krūzmētra, Ž., Kūle, L., Markausa, I. M., Niklass, M., Pavlina, I., Titova, N., Vanaga, S., Vilciņš, A., Zariņa, I. B. (2007) *Darbaspēka ģeogrāfiskā mobilitāte*. Rīga: Latvijas Universitāte.
- Krūmiņš, J., Skadiņš, T. (2018) Population Composition of Migrants in Suburbs of Riga Metropolitan Area. *Proceedings of the 2018 International Conference “Economic Science for Rural Development”*, 49: 324–331.
- Stanilov, K. (2007) *The Post-Socialist City: Urban Form and Space Transformations in Central and Eastern Europe after Socialism*. New York, Springer Science & Business Media, pp. 185–187.
- Филимоненко, Л. (1991) *Проблемы развития Рижской агломерации. Латвийский научно-исследовательский институт строительства*. Неопубликованный отчёт. Рига: Латвийский НИИ строительства.